

Date: 23rd July-2026

O'ZBEK VA INGLIZ TILLARIDA TURG'UN BIRIKMALARNING MILLIY-
MADANIY XUSUSIYATLARI

Amanova Nilufar O'tkirovna

Ingliz tili o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi turg'un birikmalarning milliy-madaniy xususiyatlari qiyosiy-tipologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Turg'un birikmalar - bu tarkibiy qismlari barqaror bo'lgan, tayyor holda nutqqa kirituvchi so'z birikmalari bo'lib, ular xalqning tarixi, turmush tarzi, urf-odatlar, diniy va axloqiy qarashlarini o'zida aks ettiradi. Maqolada o'zbek va ingliz xalqlarining moddiy va ma'naviy madaniyatiga xos bo'lgan turg'un birikmalar misolida ularning shakllanish manbalari - urf-odat va marosimlar, diniy tasavvurlar, tarixiy voqealar, xalq og'zaki ijodi va kundalik turmush tajribasi - tahlil qilinadi. Milliy-madaniy xususiyatlarning tilda aks etish darajasi hamda ularning boshqa tilga tarjima qilinishidagi qiyinchiliklar ham ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari lingvokulturologiya, chet tillarni o'qitish va tarjimashunoslik sohalarida amaliy ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: turg'un birikma, milliy-madaniy xususiyat, lingvokulturologiya, qiyosiy tilshunoslik, urf-odat, frazeologizm, xalq og'zaki ijodi, tarjima, ekvivalentlik, dunyoqarash

Annotation: This article examines the national-cultural features of set expressions in the Uzbek and English languages from a comparative-typological perspective. Set expressions are word combinations with a stable component structure that enter speech as ready-made units, reflecting a people's history, way of life, customs, and religious and moral views. Using examples of set expressions tied to the material and spiritual culture of the Uzbek and English-speaking peoples, the article analyzes their sources of formation - customs and rituals, religious beliefs, historical events, folklore, and everyday life experience. The degree to which national-cultural features are reflected in language, as well as the difficulties that arise when translating such expressions into another language, are also discussed. The findings of the research have practical value for cultural linguistics, foreign language teaching, and translation studies.

Keywords: set expression, national-cultural feature, cultural linguistics, comparative linguistics, custom, phraseological unit, folklore, translation, equivalence, worldview

Аннотация: В данной статье с сравнительно-типологической точки зрения рассматриваются национально-культурные особенности устойчивых словосочетаний узбекского и английского языков. Устойчивые словосочетания - это словосочетания со стабильным компонентным составом, входящие в речь в готовом виде и отражающие историю, образ жизни, обычаи, а также религиозные и нравственные представления народа. На примере устойчивых выражений, связанных с материальной и духовной культурой узбекского и англоязычного народов, в статье анализируются источники их формирования - обычаи и обряды, религиозные представления, исторические события, устное народное творчество и повседневный

Date: 23rd July-2026

жизненный опыт. Также рассматривается степень отражения национально-культурных особенностей в языке и трудности, возникающие при переводе подобных выражений на другой язык. Результаты исследования имеют практическое значение для лингвокультурологии, преподавания иностранных языков и переводоведения.

Ключевые слова: устойчивое словосочетание, национально-культурная особенность, лингвокультурология, сравнительное языкознание, обычай, фразеологизм, устное народное творчество, перевод, эквивалентность, мировоззрение.

Til nafaqat muloqot vositasi, balki millatning ma'naviy xazinas, tarixi va dunyoqarashining ko'zgusi hamdir. Har bir xalqning tilida shu xalqqa xos bo'lgan turg'un birikmalar mavjud bo'lib, ular orqali millatning turmush tarzi, urf-odatlar, e'tiqodi va qadriyatlar avlodlar o'rtida kelmoqda. Turg'un birikmalar - tarkibidagi so'zlarning o'zaro barqaror bog'lanishi natijasida hosil bo'lgan, nutqda tayyor holda qo'llaniladigan birliklardir. Ular oddiy so'z birikmalaridan farqli o'laroq, o'z ichiga tarixiy, madaniy va ijtimoiy ma'no qatlamlarini oladi.

O'zbek va ingliz xalqlari turli geografik hududlarda, turli tarixiy sharoitlarda va turli diniy-madaniy an'analar asosida shakllangan bo'lsa-da, ularning tillaridagi turg'un birikmalar tizimini qiyosiy o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik nuqtai nazaridan ham katta ahamiyatga ega. Bunday tadqiqot ikki xalq o'rtasidagi umuminsoniy qadriyatlarni, shuningdek har bir xalqqa xos bo'lgan o'ziga xosliklarni ochib berishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolaning maqsadi - o'zbek va ingliz tillaridagi turg'un birikmalarining milliy-madaniy xususiyatlarini aniqlash, ularning shakllanish manbalarini tasniflash hamda bu xususiyatlarning tarjima jarayonida tutgan o'rnini yoritishdan iborat.

Tadqiqotda qiyosiy-tipologik metod, lingvokulturologik tahlil, kontekstual tahlil hamda tavsifiy metoddan foydalanildi. Material sifatida ikki tilning frazeologik va izohli lug'atlaridan, xalq og'zaki ijodi namunalaridan hamda badiiy adabiyot matnlaridan yig'ilgan 130 dan ortiq turg'un birikma tanlab olindi. Tanlangan misollar kelib chiqish manbasiga ko'ra guruhlarga bo'lindi: urf-odat va marosimlarga oid, diniy tasavvurlarga oid, tarixiy voqealarga oid, xalq og'zaki ijodiga oid hamda kundalik turmush tajribasiga oid birikmalar.

➤ **Urf-odat va marosimlar bilan bog'liq turg'un birikmalar**

O'zbek tilida ko'plab turg'un birikmalar milliy urf-odatlar va marosimlar zaminida shakllangan. Masalan, "non sindirmoq" iborasi ikki oila o'rtasida qudalik yoki nikoh kelishuvini anglatib, o'zbek to'y marosimlarining muhim bosqichini aks ettiradi. "Yoqasini ushlamoq" iborasi esa biror kutilmagan yoki og'ir xabarni eshitgandagi an'anaviy xatti-harakat bilan bog'liq. Bunday birikmalar ingliz tilida to'g'ridan-to'g'ri ekvivalentga ega emas, chunki ular sof o'zbek turmush tarziga xos voqea-hodisalarni ifodalaydi.

Date: 23rd July-2026

Ingliz tilida ham xuddi shunday milliy urf-odatlariga asoslangan iboralar mavjud. Masalan, "to tie the knot" iborasi turmush qurishni anglatib, qadimgi ingliz va kelt to'y marosimlarida qo'llarni bog'lash odati bilan bog'liq. "To bury the hatchet" iborasi esa Shimoliy Amerika tub aholisining sulh tuzish marosimidan kelib chiqqan bo'lib, kelishmovchilikni tugatish, yarashish ma'nosida ishlatiladi. Bu misollar shuni ko'rsatadiki, ikkala tilda ham marosimlarga asoslangan iboralar mavjud, biroq ularning tarixiy-madaniy zamini butunlay farqli.

➤ **Diniy tasavvurlar bilan bog'liq turg'un birikmalar**

O'zbek tilidagi turg'un birikmalarning katta qismi islom dini bilan bog'liq tasavvurlar asosida shakllangan. Masalan, "Xudo xohlasa" ("insholloh"), "pirim qo'llasin" kabi iboralar kundalik nutqda keng qo'llaniladi va ilohiy irodaga ishonch, duo qilish an'analarini aks ettiradi. "Savob ish qilmoq" iborasi esa diniy-axloqiy tushunchalarga asoslangan bo'lib, yaxshilik qilishning ma'naviy mukofotini anglatadi.

Ingliz tilida esa xristianlik ta'siridagi iboralar keng tarqalgan: "God willing" ("Xudo xohlasa" iborasiga semantik jihatdan yaqin), "to wash one's hands of something" (Pilata rivoyatidan kelib chiqqan, mas'uliyatdan voz kechish ma'nosida), "a doubting Thomas" (Injildagi Foma voqeasidan olingan, hech narsaga ishonmaydigan odam ma'nosida). Bu misollar ikkala tilda ham diniy manbalarning frazeologik boylikni shakllantirishda muhim o'rin tutishini, biroq har bir tilning o'ziga xos diniy-madaniy an'anaga tayanishini ko'rsatadi.

➤ **Tarixiy voqealar va xalq og'zaki ijodi bilan bog'liq birikmalar**

Ko'plab turg'un birikmalar muayyan tarixiy voqealar yoki afsonaviy syujetlar asosida vujudga kelgan. Ingliz tilidagi "to meet one's Waterloo" iborasi Napoleonning mag'lubiyati bilan bog'liq bo'lib, hal qiluvchi mag'lubiyatga uchrash ma'nosini bildiradi. "Achilles' heel" iborasi qadimgi yunon afsonasidan kelib chiqqan bo'lib, insonning zaif tomonini anglatadi. O'zbek tilida esa "Yusuf bilan Zulayho" qissasidan olingan obrazli iboralar yoki "Alpomish" dostoni qahramonlariga ishoralar orqali shakllangan birikmalar uchraydi, ular jasorat, sadoqat yoki sabr-toqat ramzi sifatida qo'llaniladi.

Xalq og'zaki ijodi, xususan maqol va topishmoqlar, ham turg'un birikmalarning boy manbai hisoblanadi. O'zbek tilidagi "tuyaning dumi yerga tegmaguncha" kabi ibora uzoq va noaniq muddatni istehzoli tarzda ifodalasa, ingliz tilidagi "when pigs fly" iborasi xuddi shunday ma'noni - amalga oshishi mumkin bo'lmagan narsani - ifodalaydi. Bu ikki ibora struktur jihatdan farq qilsa-da, semantik jihatdan to'liq mos keladi, bu esa ikki xalqning istehzo va hazil-mutoyibaga bo'lgan umumiy munosabatidan dalolat beradi.

➤ **Kundalik turmush tajribasi bilan bog'liq birikmalar**

Kundalik turmush tarzi, xo'jalik yuritish va tabiat bilan aloqador tajriba ham turg'un birikmalarning muhim manbai bo'lib xizmat qiladi. O'zbek tilida dehqonchilik va chorvachilik bilan bog'liq "bug'doyi tekis" (halol, ishonchli odam haqida), "eshagini yo'qotib, egarini topmoq" kabi iboralar keng tarqalgan bo'lib, ular xalqning an'anaviy qishloq xo'jaligi turmush tarzini aks ettiradi. Ingliz tilida esa dengizchilik va yerlik xo'jaligi bilan bog'liq iboralar ustunlik qiladi: "to know the ropes" (dengizchilikdagi arqonlar bilan

Date: 23rd July-2026

ishlash tajribasidan kelib chiqqan, biror ishning yo'l-yo'riqlarini bilish ma'nosida), "to smell a rat" (dala xo'jaligi hayvonlaridan kelib chiqqan, shubha uyg'otish ma'nosida).

Bu farqlar ikki xalqning tarixiy xo'jalik faoliyati - o'zbek xalqi uchun dehqonchilik va chorvachilik, ingliz xalqi uchun esa dengizchilik va savdo-sotiq - ularning tilidagi frazeologik tizimga qanday ta'sir ko'rsatganini yaqqol namoyish etadi.

➤ **Tarjima jarayonidagi milliy-madaniy muvofiqlik muammosi**

Milliy-madaniy xususiyatga ega turg'un birikmalarni bir tildan ikkinchisiga tarjima qilish alohida qiyinchilik tug'diradi, chunki bunday birikmalarning ma'nosi nafaqat lisoniy, balki madaniy bilimni ham talab qiladi. Tadqiqot davomida tahlil qilingan 130 birikmaning atigi 15 foizga yaqini to'liq ekvivalentlikka ega bo'lib chiqdi, taxminan 40 foizi qisman ekvivalentlikka ega, qolgan 45 foizga yaqin qismi esa manba tilga xos bo'lgan, faqat tasviriy tarjima yoki izohlash orqali berilishi mumkin bo'lgan birikmalar edi. Bu natija milliy-madaniy xususiyatga ega turg'un birikmalarning aynan ekvivalentlik darajasi eng past bo'lgan til birliklari ekanligini ko'rsatadi.

O'tkazilgan tahlil shuni ko'rsatadiki, o'zbek va ingliz tillaridagi turg'un birikmalar har ikkala xalqning tarixi, e'tiqodi, turmush tarzi va dunyoqarashini o'zida chuqur aks ettiradi. Urf-odat va marosimlarga, diniy tasavvurlarga, tarixiy voqealarga, xalq og'zaki ijodiga hamda kundalik turmush tajribasiga asoslangan birikmalar har bir tilning o'ziga xos milliy qiyofasini shakllantiradi. Ayni paytda, insoniyatga xos umumiy hayotiy tajriba va qadriyatlar tufayli ba'zi birikmalar semantik jihatdan yaqinlashadi, garchi ularning struktur-obrazli ifodasi farq qilsa ham.

Tadqiqot natijalari shuni tasdiqladiki, milliy-madaniy xususiyatga ega turg'un birikmalarning aksariyati to'liq ekvivalentlikka ega emas, bu esa ularni tarjima qilishda nafaqat lisoniy, balki chuqur madaniyatshunoslik bilimni talab qiladi. Shu sababli chet tilini o'qitish jarayonida turg'un birikmalarni faqat lug'aviy ma'no darajasida emas, balki ularning madaniy-tarixiy zamini bilan birga o'rgatish katta amaliy ahamiyatga ega. Kelgusi tadqiqotlarda mintaqaviy shevalardagi turg'un birikmalarni, shuningdek zamonaviy ijtimoiy tarmoqlar ta'sirida yangi shakllanayotgan iboralarni qiyosiy o'rganish istiqbolli yo'nalish bo'lishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. - Toshkent: O'qituvchi, 2012.
2. Mamatov A. O'zbek tili frazeologizmlarining shakllanishi masalalari. - Toshkent: Fan, 1999.
3. Sapir E. Culture, Language and Personality. - Berkeley: University of California Press, 1985.
6. Cowie A.P. Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. - Oxford: Clarendon Press, 1998.
7. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь. — Москва: Русский язык, 1984.

Date: 23rd July-2026

8. Теля В. Н. Русская фразеология: Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. — Москва: Языки русской культуры, 1996.

